

AgEcon SEARCH

RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

Mint hogy a szövetkezeti törvény, annak végrehajtási utasításai nem adnak eligazítást a vertikális kapcsolatok, majdan a vertikális integráció szervezeti megoldásaira vonatkozóan, a termelőszövetkezetekre, az állami gazdaságokra, valamint az állami vállalatokra vonatkozó jogszabályokat célszerű lenne felülvizsgálni a szervezeti kapcsolatok *további lehetőségeinek megteremtése céljából*.

Ha figyelembe vesszük, hogy a gyakorlat sok esetben áttöri a jogszabályok által adott kereteket, akkor a fejlesztés lehetőségeinek megvilágításánál a következőkből indulhatnánk ki:

1. A terv által befolyásolt piac, vagyis az áru- és pénzkapcsolatok minél hatékonyabb kibontakoztatása mindenekelőtt a *vállalati önállóság és a vállalkozási kedv* további fokozását igényli. A szervezeti formák keresésénél csak az lehet az irányadó, hogy az adott viszonyok között *milyen módon növelhető leggazdaságosabban a termelés, a feldolgozás, illetőleg a termékforgalom*. Az együttműködés bármely formája csakis az abban résztvevők érdekeinek a kölcsönös előnyök alapján történő összekapcsolása esetén életképes. Természetesen valamennyi megoldási lehetőség esetében szükséges figyelembe venni a differenciált ágazati sajátosságokat.

2. Az áru- és pénzkapcsolatok fokozottabb kiépítése érdekében a *termelési (termeltetési) szerződések eddigi funkcióját célszerű fokozatosan átalakítani* a kölcsönös érdekeltségen alapuló, de a vállalati önállóságot kiterjesztő, a gazdaságirányítási reform irányelveinek megfelelő együttműködéssé. Semmi nem indokolja, hogy eltérő szervezeti megoldások kerüljenek alkalmazásra az állami vállalatok, valamint az állami és szövetkezeti mezőgazdasági termelővállalatok esetében.

A szervezeti formák tehát a következők lehetnének: kooperáció, társulás (egyszerű gazdasági együttműködés), közös vállalkozás, egyesülés, szövetkezeti közös vállalat, szövetségi szervezetek, egyéb regionális vállalat, tröszt.

A feldolgozó ipar és a mezőgazdasági termelővállalatok gazdasági szervezeti és jogi önállóságát valamennyi megoldás érvényesíti, mert meghatározott körre (tevékenységre) korlátozódik az együttműködés.

TAKATS GYÖRGY

FESZÜLTSEGEK AZ ÉRDEKELTSÉGI RENDSZER EGYES KÖZGAZDASÁGI SZABÁLYOZÓINAK FUNKCIONÁLÁSÁBAN

Áttekintve az élelmiszergazdaságban az irányítás új rendjének bevezetésével kapcsolatos múlt évi tapasztalatokat, valamint a napjainkra kialakult helyzetet, megállapítható, hogy a vállalati önállóság növekedése következtében általában fokozódott a gazdálkodó egységek piaci aktivitása. A reformmal kapcsolatos ár- és jövedelemszabályozó intézkedések hatására a gazdálkodó egységek nagyobb részénél növekedtek, illetve stabilizálódtak a vállalati és személyi jövedelmek. Növekedett a termelés és az export,

javult a lakosság ételminiszterellátása, néhány ételminiszter minősége, bővült a választék.

Az összességükben kedvező tapasztalatok mellett azonban fel kellett figyelni bizonyos negatív jelenségekre is.

A reformban rejlő lehetőségek még teljesebb kihasználását gátló tényezők sorából úgy vélem, alapvetően a következőket kell kiemelni:

1. a felhalmozás szempontjából figyelembe vehető vagy vett vállalati erőforrások viszonylag szűk terjedelmét (különösen a kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezeteknél);
2. a termelőfelhasználás által igényelt eszközök — elsősorban a beruházási javak — piacán megnyilvánuló kereslet részbeni kielégítetlenségét;
3. az előző tényezővel összefüggő restriktív hitelpolitikát;
4. és végül, de nem utolsósorban több termelési ágazatban az áruértékesítés nehézségeit.

E jelenségek több vonatkozásban is összefüggenek egyes közgazdasági szabályozók nem kielégítő funkcionálásával, bár természetesen nemcsak ezzel.

A magam részéről azonban az érdekeltségi rendszerben az egyes közgazdasági szabályozók funkcionálásánál tapasztalható feszültségekkel kapcsolatban szeretnék némi kiegészítést fűzni az Erdei elvtárs előadásában elhangzottakhoz.

Ezek a feszültségek ugyanis megkülönböztetett figyelmet érdemelnek. Az előadás — véleményem szerint — helyesen mutatott rá arra, hogy ételminisztertermelésünk növekedési üteme, a termelés fejlesztése iránt a népgazdasági tervben támasztott követelmények teljesülése jórészt attól függ, hogy milyen mértékben sikerül a közgazdasági szabályozók rendszerének továbbfejlesztésével harmonikus egyensúlyt teremteni egyrészt a piaci szükségletek és az ételminisztertermelés között, másrészt ez utóbbi keretében a mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó feldolgozó ipari ágazatok kölcsönös kapcsolatainak elrendezése tekintetében.

A szabályozók funkcionálásának átfogó elemzésére e hozzászólás keretében természetesen nem vállalkozhatok. Felvetéseim a témával kapcsolatban csak két kérdésre szorítkoznak, de ezekre sem teljesszűrésűen. Egyrészt arra, hogy a szabályozók mennyiben orientálják a mezőgazdasági nagyüzemek beruházási tevékenységét a népgazdasági tervben foglalt előirányzatok teljesítésének irányába, másrészt arra, hogy milyen mértékben segítik elő a mezőgazdasági áruk zavartalan realizálását.

A beruházási tevékenységet érintő szabályozók néhány problémája

Ezzel a témával kapcsolatban nem időzhetek el — mert túlságosan messze vezetne — az ételminiszterek (és különösen a mezőgazdasági termékek) bővített újratermelésének annál az alapvető problémájánál, hogy a növekvő beruházási árszínvonal, a pénzügyi források elégtelensége, illetve a beruházási javak piacán kialakult keresleti túlsúly következtében a beruházások

tényleges volumene — a korábbi évekhez hasonlóan — 1968-ban sem érte el a megfelelő nagyságrendet. Azt a terjedelmet ugyanis, amely a termelésnek a népgazdasági tervben előirányzott fejlesztését a termelőerők színvonalának korszerűsítése oldaláról megfelelően megalapozhatná. Ennek okai végső soron a népgazdaság korlátozott felhalmozási lehetőségében gyökereznek, s csak közvetetten függenek össze a beruházási tevékenységet meghatározó szabályozók funkcióival.

Szorosabban e funkcióknak tulajdonítható viszont, hogy a múlt évben a mezőgazdaságban — elsősorban a termelőszövetkezetekben — megvalósított beruházások anyagi-műszaki összetételüket és a beruházási célokat tekintve jelentősen eltértek a tervben szereplő arányoktól: az építési beruházások egyidejű túlteljesítése mellett lemaradások mutatkoztak a gépi, valamint az egyéb beruházások (ültetvénytelepítés) területén.

Mint ismeretes, a mezőgazdaság területén megvalósuló beruházások mintegy 80%-a vállalati döntési hatáskörbe tartozik. A vállalati döntések és a népgazdasági tervben előirányzott beruházások összhangját a beruházási célok szerint differenciált állami támogatási rendszer hivatott szabályozni. Az építési beruházások áremelkedésével és a támogatási rendszerrel hozható összefüggésbe elsősorban a mezőgazdasági erőgép-beruházások területén tapasztalható nagyfokú lemaradás. A mezőgazdasági nagyüzemek erőgéppálmányuk fenntartására és a pótalkatrészek beszerzésére ugyanis viszonylag magas (50, illetve 23%-os) állami ártámogatásban részesültek. Ezért érdekelték voltak abban, hogy előregedett erőgépeiket ne selejtezzék ki, hanem azokat még magas javítási ráfordítások árán is üzembentartva, beruházási pénzügyi forrásaikat — ideértve a gépek amortizációjából származó alapokat is — építőipari beruházások céljára szabadítsák fel. Ennek tulajdonítható, hogy a gazdaságok a harmadik ötéves tervben előirányzott évi 7—8 ezer db traktor helyett 1968-ban csak 5375 db-ot, s az évi 9—10 ezer db pótkocsival szemben csak 5250 db-ot vásároltak.

A gazdaságok erőgép-beruházásainak viszonylagos esökkenéséből az az ellentmondásos kép alakult ki, hogy míg a gazdaságok (az állami ártámogatás felhasználásával) jelentős improduktív javítási költséget fordítottak számos elavult, gazdaságosan már nem üzemeltethető gép fenntartására, addig az AGROKER vállalatnál mintegy 3000 db olyan új traktor vált egyidejűleg immobil készletté, amelyekre egyébként — az objektív igények szerint — a mezőgazdaságnak égetően szüksége lett volna.

A mezőgazdasági beruházásokra adott állami támogatások rendszerének problémájaként értékelhető az is, hogy a beruházási költségek százalékában — beruházási célok szerint, illetve országosan — egységesen meghatározott preferenciák nem alkalmazkodnak kellő rugalmassággal a beruházó gazdaságok rendkívül eltérő mikroökonómiai adottságaihoz.

A leggyorsabb megtérülést biztosító befektetések előnybe helyezésének és ezzel összefüggésben a beruházói igények versenyeztetésének — egyébként és általában helyes — elvét ugyanis hazánk mezőgazdaságában — nézetem szerint — csak igen körültekintően volna indokolt érvényesí-

teni
s m
vala

ninc
felha

telen
ban.

állan

mos-

felté

mám

kiala

kedv

lag m

kevé

ságok

lenül

konce

inkál

hagy

lomán

rendf

A

nyező

ciálts

évbe

nagys

I

A

azaz

— a l

mege

tőség

A tán

probl

lentős

a kor

mege

kíván

sával

meszt

A

szetét

teni mindaddig, ameddig termelészövetkezeteink $\frac{1}{3}$ -a gyenge adottságú, s míg az ezekbe tömörült szövetkezeti parasztság foglalkoztatását az ipar, valamint az infrastruktúra fejlesztése oldaláról megoldani nem tudjuk.

A beruházói igények „sommás” elbírálása következtében egyébként nincs biztosíték arra nézve, hogy a támogatás céljára fordított összegek felhasználása a leghatékonyabb módon történjék.

Az eltérő termelési feltételek mérlegelési lehetőségének hiánya előnytelenül befolyásolja a beruházások alakulását pl. a szarvasmarha-ágazatban. A kiemelten preferált szarvasmarha-férőhely beruházásokra 70%-os állami támogatás került megállapításra. E támogatás igénybevételét számos — az állomány nagyfokú koncentrációjával (300 férőhely) összefüggő — feltételhez kötötték, ami a gyakorlatban nagyon sok közepes és kis állománnyal rendelkező üzemet — ahol az adottságok a nagyobb tehenészetek kialakításához kedvezőtlenek — megfosztanak a támogatás által nyújtott kedvezményektől. Az állomány tényleges területi elhelyezkedése, viszonylag nagy fokú dekoncentrálttsága mellett a 300-as létszám beállítását csak kevés gazdaság biztosíthatja. A kisebb tehenészetek kialakításához adottságokkal rendelkező gazdaságok által jellemzett országrészekben is feltétlenül szükséges volna azonban — legalábbis addig, amíg az állományok koncentrációja megvalósulhat — a tenyésztőtelepek kialakítása, annál is inkább, mivel ezeken a helyeken a szarvasmarha-tenyésztésnek jelentős hagyományai vannak. Arról van szó, hogy a gyorsan esökkenő háztáji állományt belátható ideig nem pótolhatják *csak* a 300-as férőhely nagyságrendű nagyüzemi tehenészetek.

Az építési beruházások emelkedő árszínvonala és néhány egyéb tényező, így az alacsony tejár mellett a támogatási rendszer kellő differenciáltságának hiányával is magyarázható, hogy míg 1967 első háromnegyed évében 2328 volt a szarvasmarha-férőhelyekkel kapcsolatos beruházások nagyságrendje, addig 1968 azonos időszakában csak 1276 férőhely létesült.

Nézzünk egy másik példát.

A csemegezőlő-telepítések állami támogatásának mértéke 30%-os, azaz viszonylag alacsony. A gazdaságok ezért a csemegezőlő-telepítéseket — a korábbi évekhez képest — 1968-ban jelentősen csökkentették. A csemegezőlő exportjának az utóbbi években egyre kedvezőtlenebb lehetőségei miatt a telepítések ütemének korlátozása elvben is általában helyes. A támogatás differenciáltságának hiánya folytán azonban jelentkezett az a probléma, hogy azok az üzemek is leállították a telepítéseket, amelyek jelentős korábbi telepítésű csemegezőlő-ültetvényekkel rendelkeznek, s ahol a korábbi befektetések komplettírozása a gazdaságos termelés — és a csemegezőlő iránti hazai kereslet jobb kielégítése — szempontjából feltétlenül kívánatos volna. Egyébként a beruházások komplettírozásának elmaradásával kapcsolatos problémák tapasztalhatók a borszőlő- és a zöldségtermesztés, valamint még más ágazatok beruházásainak vonatkozásában is.

Az 1968-ban létesült mezőgazdasági beruházások anyagi-műszaki összetételének a tervhez viszonyított — vázolt — eltérései és a befejezetlen

beruházások magas állománya tehát arra figyelmeztetnek, hogy ez a beruházási tevékenységet meghatározó szabályozás finomításra szorul.

A vállalati döntési hatáskörbe tartozó beruházások célok szerinti összetétele és a népgazdasági terv közötti jobb összhang megteremtése érdekében szükségesnek látszik az állami támogatások rendszerének a cél és a preferencia mértéke szerinti fokozottabb differenciálása. Ezzel egyúttal a beruházások gazdasági hatékonysága is javítható volna.

Különösen indokolt a mezőgazdasági nagyüzemek gépberuházási szándékának erőteljes ösztönzése. Ezt egyrészt a géphasználat és a munkatermelékenység növelésének objektív igénye teszi szükségessé, másrészt az a körülmény, hogy zömében a hatvanas évek elején beruházott mezőgazdasági gépállománynak nagy része a közeli években (1969—1970—1971) selejteződik, vagyis lökészerű igény várható a gépállomány megújítása iránt is. Az objektív gépigény ezen túl a mezőgazdasági munkaerő várható további csökkenése következtében, továbbá azért is növekszik, mert a gazdaságok belső integrációja — az élelmiszerfeldolgozó és kiegészítő tevékenységek bővülése — olyan gépek üzembe állítását is megkívánja, amelyek eddig nem szerepeltek a mezőgazdasági nagyüzemek keresletében.

A mezőgazdasági árak realizálására ható szabályozók néhány problémája

Megállapítható, hogy jóllehet 1968-ban általában növekedett a mezőgazdasági árak és az élelmiszerek exportja és bővült belső piacuk, néhány árufajta realizálása tekintetében jelentős nehézségek is mutatkoztak.

Mind az áruértékesítés 1968. évi eredményeit, mind a realizálási nehézségeknek a termelésre gyakorolt visszahatását tekintve súlyos következményekkel jártak elsősorban a húsexport, ezen belül különösen az élőmarha átvétele területén tapasztalt fennakadások. Nehézségek nyilvánultak meg azonban — helyenként és különböző mértékben — a tej, a tojás, a fűszerpaprika és egyes zöldségfélék (így pl. a sárgarépa), valamint a gyümölcs-pálinkák termelői értékesítésében is.

Ezek a nehézségek arra hívják fel a figyelmet, hogy egyrészt javítani kell a mezőgazdasági termelők piacra vonatkozó informáltságát, másrészt, hogy tökéletesítésre szorul az élelmiszeripari és felvásárló vállalatok piaci kiegészítő funkcióit befolyásoló gazdasági szabályozók rendszere.

Mint hogy a mezőgazdasági termelés csak viszonylag hosszabb idő múltán képes követni a kereslet változásait, olyan ösztönzők működtetése látszik szükségesnek, amelyek a mezőgazdasági áru kínálat kereslettel való lefedését és ezzel a mezőgazdasági termelés egyenletes fejlődését akkor is biztosíthatják, ha az áru végleges realizálásának feltételei pillanatnyilag nem állnak fenn. Az élelmiszerek piaca ugyanis mind az export, mind a lakosság ellátása tekintetében hosszú távra stabil, sőt egyre stabillabb. A FAO jelzése szerint pl. a marhahús iránti fizetőképes kereslet Nyugat-Európában még hosszú évekig mintegy 15%-kal fogja a kínálatot meghaladni. Időszakos árufeleslegeink tehát helyi és viszonylagos jellegűek, rugalmas felvásárlási és árpolitika mellett levezethetők. Ehhez természet-

tesen — az élelmiszerek tartósítására, valamint hosszabb tárolására lehetőségét adó feltételek biztosítása útján — növelni szükséges a vállalatok átbocsátó és készletező képességét is.

A felvásárló és élelmiszeripari nagyvállalatok piaci kiegyenlítő funkcióinak tökéletesítése alatt azonban nemcsak ezt, hanem azt is értem, hogy erre készítő szabályozók működtetésével a jelenleginél nagyobb mértékben célszerű érdekeltté tenni ezeket a vállalatokat abban, hogy a felvásárlási politikán keresztül a mezőgazdasági termelés kívánatos irányú fejlődésére megfelelő ösztönző hatást gyakoroljanak.

Az érdekelttség mellett természetesen biztosítani kellene a vállalatok számára a termelés távlati befolyásolásának azokat az eszközeit is, amelyeket jelenleg nélkülöznek, elsősorban az intervenciós felvásárlásból származó veszteségek áthidalását biztosító tartalékok formájában, valamint a készletezés kedvezményes kamatlábbal való hitelezése útján.

A tehén- valamint kocaállomány 1968-ban tapasztalt nagyarányú esökkenéséhez az értékesítés és a felvásárlás kétségtelen nehézségei — és a takarmányozási gondok — mellett az állatforgalmi vállalatok ilyen értelemben korlátozott piaci kiegyenlítő képessége, s a termelés távlati befolyásolásában való fogvatékos érdekelttsége is hozzájárult. A vállalatok ugyanis — főleg a háztáji és egyéni termelők által — felkínált üszöket és süldőket nem közvetítették a kellő időben és mennyiségben azokhoz a gazdaságokhoz, ahol férőhellyel, takarmánnyal és fogadókészséggel rendelkeztek.

A felvásárló és élelmiszeripari vállalatok — valamint a mezőgazdasági nagyüzemek — átbocsátó és készletező képességének növelése természetesen nemcsak a technikai feltételek bővítését, hanem a közgazdasági szabályozók oldaláról a jelenleginél rugalmasabb hitelezést is megkövetelné.

Az élelmiszergazdaságban fellépő készletfelfutás, illetve a termelőfolyamatban lekötött eszközök növekedése a termelés sajátosságaira és az áru realizálás hivatkozott körülményeire tekintettel többnyire — bár nem kivétel nélkül — nem mérhető az ipar és a kereskedelem egyéb ágazatai tekintetében alkalmazott méreccel. Mint említettem, az élelmiszerek termelése belátható ideig nem haladhatja meg a szükségleteket, illetve a fizetőképes keresletet, következésképp a realizálás esetleges nehézségei helyi és átmeneti jellegűek. Másrészt az átbocsátó képességnek, illetve az indokolt készletemelkedésnek a restriktív hitelpolitika segítségével való visszaszorítása adott körülmények között a termelői értékesítés megghiúsulására vezet olyan áruk esetében, amelyekre a realizálást alig néhány hónappal megelőzően kedvező piaci információkat juttattunk el a mezőgazdaságba és ezzel termelésének irányát is meghatároztuk. A termelői értékesítés nehézségei hosszú időre visszavethetik a termelési szándékot a mezőgazdaságban, ahogy ezt pl. a tehén- és kocaállomány esökkenése bizonyítja.

A termelés rugalmatlan finanszírozásának a társadalmilag előnyös termelést fékező hatását az Országos Sertészvizsgáló Vállalat példáján mutatom be részletesebben. Ez a vállalat — mint ismeretes — kiemelkedően fontos szerepet tölt be a hízottsertés-termelés, az élőállat-tartalékolás, főleg azon-

ban a háztáji sertésenyésztés időszakos süldőkínálatának levezetése, és ezzel a tenyésztési kedv fenntartása területén. Társadalmi érdekek fűződnek tehát ahhoz, hogy a vállalat férőhely-kapacitásának optimális kihasználása mellett növelje termelését.

A tavalyi magas süldőkínálat körülményei között a vállalat készletei emelkedtek. Minthogy a lekötött forgóeszközök növekményét a fennálló hitellezési szabályok értelmében a fejlesztési alapból kell finanszírozni, s mert a vállalat nyereséghányada, s így fejlesztési alapja is viszonylag alacsony, a készletemelkedéssel kapcsolatos forgóalap-feltöltési kötelezettség gyakorlatilag megfosztja attól a lehetőségtől, hogy a hízaldák egyébként sürgető korszerűsítését végrehajtsa. Ez azonban csak a probléma egyik oldala.

A másik oldal az, hogy a vállalatnak a termelés finanszírozása szempontjából egy viszonylag alacsony készletszintre kell berendezkednie. Átmeneti készletnövekedés esetére módja van ugyan arra, hogy hitelt vegyen igénybe, ám ezt a bank 6%-os kamatláb mellett bocsátja rendelkezésére. A fix süldő-, takarmány- és hízttsertés-árakkal meghatározott jövedelmezősége ugyanakkor csak 1%-os. Ilyen kondíciók mellett a vállalat nyilvánvalóan ellenérdekeltségű abban, hogy hitel igénybevételével fokozza fogadó-képességét, kihasználja férőhelykapacitását, növelje termelését, hiszen a magas kamattelher csekély nyereségét is felemésztené.

A hitel igénybevételének korlátozott lehetősége és a terhes kamatfel-tételek így kedvezőtlenül befolyásolják a hústermelést, ami negatívan hat a belföldi és exportpiaci szükségletek kielégítésére. Még előnytelenebb azonban az a visszahatás, amelyet az OSV csökkent árufogadó készsége, illetve képessége a tenyésztési kedv alakulására gyakorol, minthogy a változott körülmények akadályozzák, hogy a vállalat növekvő részt vállalhas-son a süldőpiac kiegyenlítésében.

A vállalat helyzete természetesen nem elszigetelt. A termelőerők szín-vonala oldaláról nem kellően megalapozott önköltségesökkentési törekvések mellett a restriktív hitelezésnek tulajdonítható pl. a technológiailag indokoltnál rövidebb ászokolási idő a söriparban, az objektíve szükségesnél alacsonyabb nyersanyag átlagkészletek kialakulása a dohányiparban, azaz olyan jelenségek is, melyek az árumínőség javítását akadályozzák.

(2) (1)

ZOVÁNYI ISTVÁN

MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKEK ÉLELMISZERIPARI FELDOLGOZÁSA A TERMELŐSZÖVETKEZETEKBE

Ismeretes, hogy az új mechanizmus szelleme, a gazdálkodás, de különösen a szövetkezeti termelés, a szövetkezetek és a népgazdaság más szektorú termelési, gazdálkodási egységei között létrejött új típusú kapcsolatok utat nyitottak a mezőgazdasági termékeknek a termelőszövetkezeti gazdaságokban történő feldolgozása előtt.

A termelőszövetkezeti gazdaságokban bizonyos kényszerítő körülmé-